

Högsta domstolen
Box 2066
103 12 Stockholm

PB ./ riksåklagaren ang. rån

(Svea hovrätts, avd. 1, dom den 24 oktober 2012 i mål nr B 6185-11)

Högsta domstolen har förelagt riksåklagaren att inkomma med svarsskrivelse i målet i fråga om gärningens straffrättsliga bedömande.

Jag vill anföra följande.

Min inställning

Jag bestrider ändring av hovrättsens dom och anser att det inte föreligger skäl att meddela prövningstillstånd.

Bakgrund

Åtalet

PB åtalades för rån enligt följande gärningsbeskrivning.

B har den 23 november 2010 i butiken --- på --- i Älvsjö, Stockholm, olovligen med tillägnelseuppsåt tagit en barnoverall till ett värde av 475 kronor, vilket inneburit skada för målsäganden. Sedan B anträffats på bar gärning har han med våld satt sig till motvärn mot AB och LE som velat återta det tillgripna.

Våldet har bestått i att B dels utdelat flertalet slag mot Bs armar och händer med smärta och sårskada som följd, dels utdelat flertalet sparkar mot Es armar, händer och överkropp med smärta, sårskada och handfraktur som följd.

B har i vart fall försökt att på ovan angivet sätt tillgripa barnoverallen. Fara för brottets fullbordande har förelegat eller varit utesluten endast på grund av tillfälliga omständigheter.

Tingsrättens dom

PB förnekade gärningen och gjorde därvid gällande att han inte haft uppsåt att vare sig stjäla eller skada någon.

PB och målsäganden AB och LE hördes. På åklagarens begäran hölls vittnesförhör med AL och RS, som båda befann sig i butiken under den aktuella händelsen. Åklagaren åberopade också journalanteckningar och fotografier.

Tingsrätten ogillade åtalet.

I tingsrättens domskäl anføres bl.a. följande.

För butiker som varken är utrustade med kassaspärr eller består av klart avgränsade avdelningar gäller att ett tillgreppsbrott inte är fullbordat förrän gärningsmannen lämnat butiken (NJA 1972 s 253). Den i målet aktuella butiken är av detta slag. Ett fullbordat tillgrepp av barnoverallen i fråga hade med hänsyn till det tillgripnas värde bedömts som snatteri. Försök till snatteri är inte straffbelagt och utgör således inte något brott. När AB och LE ingrep mot PB inne i butiken hade denne inte begått något fullbordat tillgreppsbrott, varför de inte hade någon rätt att göra ingripandet. I stället uppkom en nödvärnsrätt för PB att freda sig mot det ingripande som han utsattes för av AB och LE. De skador som uppkommit vid det tumult som uppstod har enligt tingsrättens bedömning inte varit så allvarliga att PBs agerande framstår som uppenbart oförsvarligt. Att man under tumultet kommit att hamna en bit utanför entrédörren är enligt tingsrättens mening inte en omständighet som gör att något tillgreppsbrott fullbordats. Vid de angivna bedömningarna ska åtalet ogillas i sin helhet.

Hovrättens dom

Åklagaren överklagade tingsrättens dom och yrkade att PB i första hand skulle dömas för rån i enlighet med åtalet, i andra hand för stöld och misshandel och i sista hand för misshandel.

Samma bevisning som vid tingsrätten lades fram.

Hovrätten dömde PB för rån enligt 8 kap. 5 § brottsbalken och bestämde påföljden till fängelse i ett år. Ett hovrättsråd och en nämndeman var skiljaktiga i rubriceringsfrågan och ville döma PB för snatteri och misshandel.

Hovrätten gjorde därvid följande bedömning.

PB satte sig till motvärn när AB och LE ville förhindra att han skulle lämna butiken utan att betala för den aktuella barnoverallen. Med viss kraftansträngning och undanknuffande av LE lyckades PB komma ut från butiken. Där hindrades han av vittnet Annika Löf och en annan person, vilka med gemensamma krafter fick tillbaka PB in i butiken. Dessförinnan hade han försökt lösgöra sig från AB och LE. I samband härmed utövade han det våld som påstås av åklagaren, vilket framgått av bl.a. vittnet RSs uppgifter.

Som förklaring till sitt agerande har PB uppgett att han fick panik och ville komma ifrån situationen. Han var emellertid medveten om att han med våld tog sig ut från butiken utan att betala för overallen. Han slog och sparkade med avsikt att frigöra sig. Enligt hovrättens bedömning utgör därmed den beskrivna händelsen ett fullbordat och uppsåtligt rån brott enligt det s.k. motvärnsfallet i 8 kap. 5 § första stycket brottsbalken. Bedömningen är väl förenlig med motiven till bestämmelsen (se NJA II 1942 s. 358 f och Holmqvist m.fl. Brottsbalken En kommentar, BrB 8:5 s. 3) och praxis (se bl.a. NJA 1976 s. 689 B). Med hänsyn till det våld som utövats, vilket bl.a. ledde till LEs handfraktur, är gärningen inte av mindre allvarlig art enligt 8 kap. 5 § andra stycket brottsbalken. PB ska därmed dömas för rån enligt 8 kap. 5 § första stycket brottsbalken.

I påföljdsdelen anförde hovrätten följande.

Straffet för rån är fängelse i lägst ett och högst sex år. Straffvärdet för det nu aktuella brottet är fängelse ett år. Vid sådant straffvärde ska påföljden vanligen bestämmas till

fängelse. I målet har inte framkommit någon omständighet eller presenterats någon utredning som utgör skäl att bestämma annan påföljd. Påföljden för det begångna brottet ska således vara fängelse ett år.

I den skiljaktiga meningen anfördes följande.

Vi delar majoritetens uppfattning att PB ska dömas för rån. Med hänsyn till att värdet på overallen är lågt och att det våld som utdelats av PB mot AB och LE inte varit av det allvarligare slaget bedömer vi att gärningen ska bedömas som ett rån av mindre allvarlig art och inte som ett sådant allvarligt brott som den stränga straffskalan i 8 kap. 5 § brottsbalken är avsedd för. PBs tillgreppsbrott ska, med hänsyn till värdet på den tillgripna overallen, bedömas som snatteri. De skador som han orsakat AB och LE ska bedömas som misshandel av normalgraden.

Överklagandet

PB har överklagat hovrättens dom och yrkat att åtalet ska ogillas eller i vart fall att påföljden ska sättas ned.

PB har till grund för sitt överklagande anført bl.a. följande. Varken de subjektiva eller objektiva förutsättningarna för brott föreligger. Han har varken haft uppsåt att tillgripa i målet aktuell barnoverall eller skada målsägandena.

Beträffande den objektiva sidan har PB framhållit följande. Det är väl belagt i såväl praxis som doktrin att för affärer som saknar kassaspärr eller tydligt avgränsade avdelningar ligger fullbordanspunkten för snatteri när gärningsmannen lämnar butikslokalen. Försök till snatteri är inte straffbart. När AB och senare LE angrep PB hade denne inte begått något brott. De hade därför inte rätt att gripa PB och inte heller rätt att kroppsvisitera honom. Eftersom AB och LE angrep PB utan lagstöd har PB haft nödvärnsrätt. Således har PB haft rätt att bruka våld som inte har varit uppenbart oförsvarligt. I ett skede kom parterna att hamna utanför butiken. I detta skede står dock PB under ett oriktigt angrepp från AB och LE. Det torde föra för långt att hävda att tillgreppsbrottet därigenom skulle vara fullbordat. Om NJA 1976 s. 689 B ska särskilt framhållas att det inte framgår om personalen grep den misstänkte före eller efter kassaspärren. Mot bakgrund av att NJA 1972 s. 253 då var relativt färskt kan tänkas att gripande skedde efter kassaspärren.

PB har som skäl för prövningstillstånd anført följande. Genom domslutet utvidgar hovrätten det straffbara området för snatteri högst avsevärt. Domen kan inte uppfattas på annat sätt än att målsägandenas angrepp på PB är lagligt vilket förutsätter att PB nått fullbordanspunkten för snatteri redan innan sista betalningsmöjlighet passerats. Målet aktualiserar också frågor kring gränsdragningen mellan rån och de mindre allvarliga fallen som avses i 8 kap. 5 § andra stycket brottsbalken. Det ska framhållas att den refererade praxisen i detta avseende är mycket begränsad, särskilt vad gäller rån i motvärnsfallet.

Grunderna för min inställning

Skuldfrågan

Vid min bedömning av hur den i målet aktuella gärningen straffrättsligt bör bedömas utgår jag i huvudsak från vad hovrätten har funnit utrett.

Bestämmelser om straffansvar för rån finns i 8 kap. 5 § brottsbalken. I paragrafen regleras tre olika typer av rånfall, *stöldfallet* – någon stjälar med hjälp av råntvång; *motvärnsfallet* – någon har begått en stöld, anträffas på bar gärning, sätter sig till motvärn och därvid utövar råntvång – samt *utpressningsfallet* – någon tvingar med hjälp av råntvång annan till handling eller underlåtenhet som innebär förmögenhetsöverföring.

I detta mål aktualiseras motvärnsfallet av rån eftersom råntvånget skett sedan stölden fullbordats, dvs. utanför butiken. För att ansvar för motvärnsfallet av rån ska aktualiseras ska gärningsmannen efter att ha begått en stöld och anträffats på bar gärning, med hjälp av våld å person eller med hjälp av hot som innebär eller för den hotade framstår som trängande fara (s.k. råntvång) ha satt sig till motvärn mot den som vill återta det tillgripna. Straffskalan för rån är fängelse i lägst ett och högst sex år.

Med stöld avses stöld i vid mening, dvs. stöld, snatteri och grov stöld enligt 8 kap. 1, 2 respektive 4 §§ brottsbalken (se Lena Holmqvist m.fl., Brottsbalken En kommentar, 8:5 s. 3).

Vid motvärnsfallet ska råntvånget, som anges ovan, ha aktualiserats efter det att stöldbrottet fullbordades. Motvärnet ska riktas mot den som med stöd av 14 § lagen (1964:163) om införande av brottsbalken (laga självtäkt) försöker återta det stulna (se Nils Jareborg och Sandra Friberg, Brotten mot person och förmögenhetsbrotten, 2010, s. 153). Råntvånget ska ha använts med uppsåt att genomföra eller fullfölja stölden, dvs. för att ta eller behålla det tillgripna. Däremot är det inte fråga om rån då råntvång tillgrips endast i syfte att skydda sig själv (se NJA II 1942 s. 358 f., NJA 1942 s. 238 och NJA 1945 s. 483). I SvJT 1975 ref. s. 17 dömdes inte för rån utan för snatteri och misshandel, då den tilltalades påstående att han använt våld utan tanke på att värja sitt innehav av det tillgripna och endast för att undvika följderna av tillgreppet inte kunde lämnas utan avseende.

Inom ramen för uttrycket bar gärning anses falla inte bara vad som sker på brottsplatsen utan också vad som äger rum under ett kontinuerligt förföljande därifrån (Brottsbalkskommentaren, 8:5 s. 3 och Petter Asp m.fl. Kriminalrättens grunder, 2010, s. 234).

Min bedömning

I målet aktuell butik saknade såväl kassaspärr som klart avgränsade avdelningar. Ett stöldbrott från en sådan (självbetjänings)butik fullbordas när

gärningsmannen, utan att betala för varan, lämnar butiken (se NJA 1972 s. 253). Det är först då övergång från lovlig sambesittning (butiksinnehavaren och gärningsmannen) till olovlig ensambesittning (gärningsmannen) sker. Gärningsmannen tar således olovligen saken när vederbörande lämnar själva butiken. Det är inte tillräckligt att gärningsmannen står i begrepp att lämna själva butiken (se NJA 1981 B7 resp. Jareborg-Friberg, a.a., s. 135).

För frågan om ett stöldbrott är förövat är det utan betydelse om det första tagandet skett med stölduppsåt eller om varan inne i butiken dolts i kläder eller, som i detta fall, i en väska (se bl.a. NJA 1972 s. 253 och Jareborg-Friberg, a.a., s. 135). Vad butiksinnehavaren kan ha bestämt om varans hantering inne i butiken efter ett första lovligt tagande är också irrelevant (se Jareborg-Friberg, a.a., s. 135).

Det tillgreppsbrott som PB har begått bör, främst med hänsyn till det tillgripnas värde, vara att bedöma som snatteri enligt 8 kap. 2 § brottsbalken (se bl.a. NJA 1972 s. 253 och NJA 2009 s. 586). När målsäganden AB bad PB visa vad han hade i väskan (som ostridigt innehöll barnoverallen) hade snatteriet inte fullbordats. Försök till snatteri är inte straffbart. Att PB sedan tillgreppsbrottet väl fullbordats använde råntvång för att behålla det tillgripna bör inte medföra en annan bedömning i denna fråga.

PB har gjort gällande att han ska vara fri från ansvar eftersom han befann sig i en nödvärnssituation och därför hade rätt att med våld försvara sig emot ett brottsligt angrepp.

Rätt till nödvärn föreligger, enligt 24 kap. 1 § brottsbalken, bl.a. mot ett påbörjat eller överhängande brottsligt angrepp på person eller egendom. En gärning som någon begår i nödvärn utgör brott endast om den med hänsyn till angreppets beskaffenhet, det angripnas betydelse och omständigheterna i övrigt är uppenbart oförsvarlig.

Enligt uppgift i tingsrättens dom har AB inne i butiken tagit tag i PBs väska i syfte att återta overallen. Han har därefter släpat med sig den i väskan hållande AB mot utgången samtidigt som LE hoppade över kassadisen och blockerade utgången. PB försökte lösgöra sig genom att befria sig från AB och putta undan LE.

När AB inne i butiken konfronterade PB och bad honom visa vad han hade i väskan hade hon rätt att ta overallen eftersom hon ägde den och alltjämt sambesatt den. Eftersom stölden ännu inte fullbordats och då snatteri inte är straffbelagt på försöksstadiet kan det förhålla sig så att någon laglig rätt att bruka våld mot PB eller att frihetsberöva denne enligt bestämmelserna om nödvärn i 24 kap. 1 § brottsbalken eller enligt reglerna om envarsgripande i 24

kap. 7 § rättegångsbalken inte har förelegat redan i det skedet av händelseförloppet.

Det våld PB utövat inne i butiken, och som inte omfattas av åtalet, synes främst ha syftat till att förhindra att overallen återtogs av AB och LE. PB har inte haft rätt att utan betalning föra overallen ut ur butiken. Som jag tolkar hovrättens dom hade PB varit oförhindrad att lämna butiken om han hade betalt för overallen eller om han hade återlämnat den till butiksinnehavaren AB eller till den anställda LE.

Enligt hovrättens dom har PB varit medveten om att han med våld tagit sig ut ur butiken utan att betala för overallen. Han har således uppsåtligt förövat ett stöldbrott.

Det våld som PB utövat, som omfattas av åtalet, avser slag och sparkar mot AB och LE. Detta våld har utövats sedan PB lämnat butiken med overallen, dvs. sedan stöldbrottet fullbordats, och AB och LE försökt återta overallen. Sedan PB lämnat butiken har någon nödvärnsrätt inte förelegat för honom. Inte heller kan han ha trott att han befann sig i en nödvärnssituation (s.k. putativt nödvärn).

Utanför butiken har PB utdelat slag mot ABs armar och händer samt har han sparkat LEs armar, händer och överkropp så hårt att smärta men också sårskada och handfraktur uppstått. Eftersom PB i detta läge inte befann sig i en nödvärnssituation har det våld han brukade inte varit tillåtet.

Enligt hovrättens dom har PB slagit och sparkat med avsikt att frigöra sig. För att gärningen ska utgöra rån ska våldet ha utövats i syfte att behålla det tillgripna. Eftersom overallen alltjämt legat kvar i PBs väska och det, bl.a. med hänsyn till att målsäganden bett om att få se vad som fanns i hans väska och slitit tag i hans väska, stått klart för honom att målsägandena velat återta overallen framstår det som uppenbart att han utövat råntvånget också i syfte att hindra målsägandena från att återta overallen.

PB har således sammanfattningsvis gjort sig skyldig till ett stöldbrott och därefter, sedan han anträffats på bar gärning, med hjälp av våld på person satt sig till motvärn mot AB och LE när de velat återta den tillgripna overallen.

Samtliga rekvisit för motvärnsfallet av rån är således uppfyllda.

Rubriceringsfrågan

PB har gjort gällande att handlandet i vart fall varit av mindre allvarlig art och att förfarandet därför inte ska rubriceras som rån.

Om ett rånbrott med hänsyn till våldet, hotet eller omständigheterna i övrigt är av mindre allvarlig art ska, enligt 8 kap. 5 § andra stycket brottsbalken, inte dömas för rån utan för annat brott som förarandet innefattar, t.ex. stöld och misshandel. Som exempel anges i förarbetena fall där inslaget av våld varit relativt obetydligt eller fall där hotet saknat all reell innebörd eller skett med relativt ofarliga hjälpmedel. Vidare framhålls att minimistraffet för rån ibland kan framstå som mindre väl avpassat till det ekonomiska värde som det är fråga om, i synnerhet om brottet har förövats med lindrigt våld eller genom hot, som inte varit allvarligt menat. Omständigheter som också kan vara av betydelse är när både gärningsmannen och offret varit berusade och gärningen har föregåtts av viss vänskaplig samvaro dem emellan (prop. 1975/76:42 s. 25 f. och s. 72 f.). Ett moment av våld eller hot kan också leda till att förmögenhetsbrottet hänförs till en högre svårhetsgrad (se a. prop. s. 74 och Jareborg-Friberg, a.a., s. 155).

I NJA 1976 s. 689 B dömdes för misshandel, ringa misshandel och snatteri i stället för rån. Enligt Högsta domstolen bör andra stycket inte ges en alltför begränsad tillämpning. Den tilltalade hade i en affär tagit matvaror till okänt värde och, när butikspersonalen sökt hindra honom att lämna affären, slagit butikschefen och knuffat en kassörska.

I NJA 1977 s. 329 ansågs andra stycket inte tillämpligt då tre berusade män trängde in hos en åldring. Genom detta avgörande får anses klarlagt att bedömningen ska ske utifrån samtliga omständigheter vid brottet. Även om tvångsmomentet är föga framträdande ska således andra stycket inte tillämpas om gärningen vid en helhetsbedömning framstår som allvarlig (Jareborg-Friberg, a.a., s. 155).

Andra stycket ansågs inte heller tillämpligt då en person blivit hotad av flera personer (se NJA 1979 s. 759 och NJA 1981 s. 273).

I NJA 2008 s. 900 dömdes för rån när tillgreppet var bagatellartat, men motvårdsvåldet relativt omfattande. Att den tilltalade tillgripit två DVD-skivor med ett lågt värde (118 kr) talade i och för sig emot att handlingen bedömdes som rån. Dessutom var tillgreppet en impulshandling. Med hänsyn till våldets omfattning – butikskontrollanten tilldelades minst fem eller sex knytnävsslag som förorsakade dokumenterade skador samt knäades i bröstet – kunde handlandet inte anses vara av mindre allvarlig art.

Jareborg-Friberg sammanfattar följande omständigheter som relevanta vid bedömningen av om andra stycket är tillämpligt: brottet avser ringa ekonomiskt värde, utövat våld är lindrigt, ett hot är inte allvarligt menat och borde inte heller ha uppfattats som ett sådant, och gärningsman och offer är berusade och vänskaplig samvaro har föregått gärningen (Jareborg-Friberg, a.a., s. 155).

Min bedömning

Värdet av den tillgripna overallen har varit tämligen lågt. Inget tyder på att våldsanvändningen varit planerad eller förutsedd. Det våld som PB har brukat har emellertid inte varit av lindrig natur. Han har tilldelat AB ett flertal slag och LE ett flertal sparkar. Särskild vikt bör härvid fästas vid att han utdelat ett antal sparkar mot den på marken liggande LE, vilka sparkar varit så kraftiga att hon åsamkats en handfraktur. Våldet har således varit mer omfattande och lett till svårare skador än det som aktualiserades i NJA 1976 s. 689 B. Enligt min bedömning skiljer sig våldsanvändningen inte nämnvärt i svårhetsgrad från det våld som förekom i NJA 2008 s. 900. Jag delar mot denna bakgrund hovrättens bedömning att gärningen, främst med hänsyn till våldets omfattning, inte kan anses vara av mindre allvarlig art, varför PB ska dömas för rån enligt 8 kap. 5 § första stycket brottsbalken.

Hovrättens dom bör således stå fast.

Prövningstillstånd

Prejudikatdispens

Enligt 54 kap. 10 § första stycket 1 rättegångsbalken får prövningstillstånd meddelas om det är av vikt för ledning av rättstillämpningen att överklagandet prövas av Högsta domstolen (prejudikatdispens). För att bevilja prövning enligt denna punkt krävs alltså att ett avgörande av Högsta domstolen blir av generell betydelse för bedömningen av framtida mål som innehåller liknande frågeställningar. Den enskildes intresse av att få till stånd en prövning i Högsta domstolen kan alltså inte föranleda prövningstillstånd på denna grund (Fitger, Rättegångsbalken, s. 54:26).

Jag delar inte PBs uppfattning att hovrätten genom domen utvidgat det straffbara området för snatteri. Att ett olovligt tillgrepp ur en butik som den här aktuella fullbordas först när det tillgripna förs ut ur butiken står klart genom NJA 1972 s. 253. Något behov av klagörande uttalanden från Högsta domstolen i denna fråga föreligger därför enligt min uppfattning inte.

När det gäller frågan om en gärning som den aktuella ska rubriceras som rån har Högsta domstolen, som anges ovan, genom ett flertal avgöranden givit vägledning för hur 8 kap. 5 § andra stycket brottsbalken ska tillämpas (se bl.a. NJA 1976 s. 689 B, NJA 1977 s. 329, NJA 1979 s. 759, NJA 1981 s. 273 och NJA 2008 s. 900). Såväl NJA 1976 s. 689 B som NJA 2008 s. 900 gäller motvarnsfallet av rån i butik och innehåller liknande frågeställningar som förevarande mål. Jag kan därför inte se att en prövning av detta mål skulle vara av något större värde för ledning av rättstillämpningen.

Enligt min uppfattning finns inte heller några andra frågor av prejudikatintresse i detta mål.

Vidare framstår omständigheterna i målet som särpräglade, varför det enligt min bedömning finns risk för att ett avgörande av Högsta domstolen inte skulle få någon större betydelse utanför det aktuella målet.

Mot denna bakgrund avstyrker jag prövningstillstånd.

Bevisuppgift

Jag ber om att få återkomma med bevisuppgift för det fall Högsta domstolen meddelar prövningstillstånd i målet.

Kerstin Skarp

Hedvig Trost

Kopia till:

Utvecklingscentrum Stockholm

Söderorts åklagarkammare i Stockholm (AM-189704-10)